

in de eerste helft van '44 bijna 90% naar de *Wehrmacht* toe; daarnaast vond, evenals vóór de bezetting, een omvangrijke cementinvoer plaats. Wie in Nederland een woning zocht, kon geen nieuwe vinden – een bestaande als regel ook niet, of het moest er een zijn waar een Joods gezin gewoond had. Begin '43 was al een situatie ontstaan waarin personen die in het huwelijk traden, veelal bij familieleden hun intrek moesten nemen. Met dat al lieten Seyss-Inquart en zijn vriend Wimmer in '43 en '44 nog een groot landhuis bij Beekbergen geheel verbouwen teneinde daar bij een eventuele Geallieerde landing hun intrek te kunnen nemen; hoewel die verbouwing in juni '44 al zo ver gevorderd was dat een speciaal gordijn besteld werd voor de douche waar Seyss-Inquart gebruik van wilde maken, was het landhuis in september '44 nog niet voor bewoning gereed.

*

Uit het voorafgaande is duidelijk dat Nederlandse aannemersfirma's al in '40 en '41, maar vooral van de lente van '42 af, in ruime mate ingeschakeld werden bij allerlei werk voor de *Wehrmacht*. De gevestigde firma's wisten zich daar vaak aan te onttrekken. In de eerste bezettingsjaren hinderde dat de Duitsers niet want er kwamen voldoende minder bonafide aannemers (men denke aan Meulenberg en zijn bemoeienissen met het vliegveld Venlo) of zelfs *outsiders* naar voren die aan werktuigen wisten te komen teneinde vervolgens grote opdrachten van de *Wehrmacht* te aanvaarden. Aan arbeiders hadden zij geen gebrek. J. H. Scheps zag ze al in de zomer van '40 dagelijks van de Veluwe naar het vliegveld Soesterberg fietsen; 'een van mijn allereerste illegale bezigheden is geweest', schreef hij na de oorlog,

'des morgens vrij vroeg deze arbeiders . . . tegemoet te fietsen en dan omkerende met deze arbeiders op te rijden in de richting van het vliegveld. Dan poogde ik een gesprek aan te knopen en deze werklozen van weleer te overtuigen dat deze arbeid ontoelaatbaar was. Ik vroeg hoe zij dit werken voor de vijand verantwoord konden. Dan heb ik voor de zoveelste keer een blik geslagen in een wereld van maatschappelijk leed. Hun klerenkasten waren leeg, enig spaargeld hadden zij niet, hun kinderen waren vrij veel tekort gekomen en nu kregen zij de kans, een vrij hoog loon te verdienen.'¹

Niet anders reageerden talrijke bouwvakkers toen er op de Nederlandse

¹ (J. H. Scheps) *Scheps inventariseert*, dl. I (1973), p. 47.